

Příručka pro sociální integraci

1. Úvod

Příručku, kterou právě držíte v ruce, sestavily společně Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, Ministerstvo vnitra a nevládní organizace Člověk v tísni. Východiskem pro zpracování příručky byl materiál „Sociální vyloučení: dobré praxe a řešení“, který vznikl v autorském kolektivu o.s. Společně k bezpečí.

Jejím hlavním cílem je sloužit představitelům obecních a městských samospráv jako průvodce při jejich úsilí o předcházení a odstraňování sociálního vyloučení – jevu, jehož negativní dopady ovlivňují stále více obcí, měst a regionů v České republice.

Nabízí základní principy, nástroje a možnosti řešení, které mohou vést k stabilizaci situace sociálně segregovaných lidí a postupně i k jejich sociálnímu vzestupu.

Chceme, aby se naše příručka lišila od mnoha ostatních tím, že **stručně a přehledně poskytne jasnou představu o tom, jak a co proti sociálnímu vyloučení dělat**. Neměla by Vás přitom zahltit přílišným množstvím informací, naopak by Vám měla umožnit zorientovat se v nabízených opatření, které jsou zastřešeny jednotným přístupem a filozofií.

Příručka chce být nejenom zdrojem informací, ale především nabídkou spolupráce při využití navrhovaných nástrojů – ať už pouze na úrovni poskytnutí podrobnějších návodů pro konkrétní situace, nebo třeba na úrovni plného zapojení Vaší obce nebo města do našich projektů.

Boj proti sociálnímu vyloučení a pomoc lidem, kteří se v pasti chudoby, nezaměstnanosti, nízké vzdělanosti, dluhů a celkově špatných životních podmínek nacházejí, se mnohdy zdá jako komplikovaný a neřešitelný úkol.

Sázka na integraci nemusí být populární před voliči a její výsledky se mohou projevit za období delší, než je jedno volební. Vyžaduje i dávku odvahy, protože nikdy nebude záležet jen na jediném člověku, ale v podstatě na všech, kteří se procesu začleňování musí z podstaty řešeného problému věnovat.

K využití se v současné době nabízí dostatek efektivních nástrojů v legislativě, dotační politice a v koordinaci jednotlivých resortních přístupů.

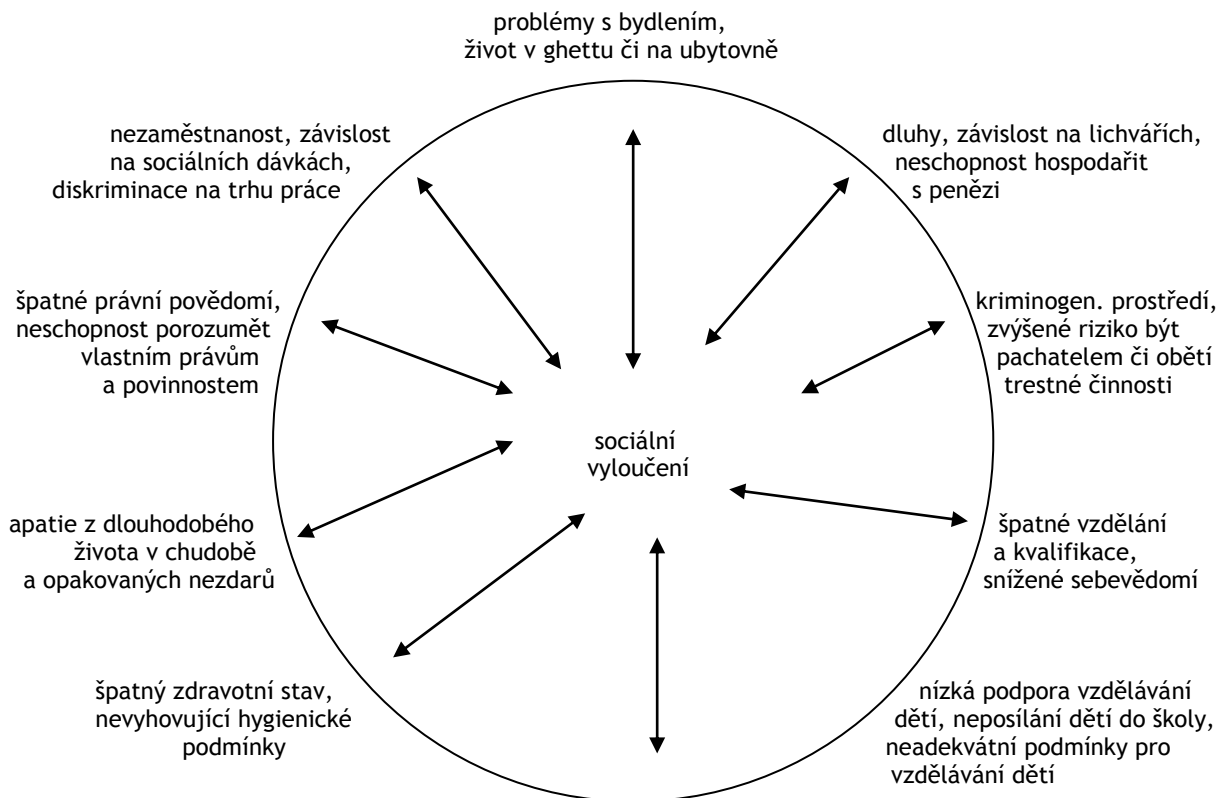
Věříme, že jejich správné uchopení, pevné odhodlání, politická podpora a jistá míra trpělivosti je nejdůležitějším krokem k postupné eliminaci sociálního vyloučení a tou nejlepší investicí do budoucnosti Vaší obce, jejích občanů i celé České republiky.

2. Co je sociální vyloučení?

Zjednodušeně řečeno, sociálně vyloučení jsou ti občané, kteří jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí. Proces sociálního vyloučení je obecně důsledkem chudoby a nízkých příjmů, spojených s nízkým vzděláním či špatnými životními podmínkami, a stigmatizací, tedy onálepkováním osob či skupiny osob jako problémových.

Základní charakteristikou propadu na sociální dno je nahromadění důvodů, které vedou k životní krizi (ztráta zaměstnání, platební neschopnost, problémy s bydlením, problémy dětí ve škole, nemoc atd.). Sociálně vyloučení lidé obvykle nestojí před jedním problémem, ale před jejich komplexem, přičemž mnohý z nich by i jednotlivě ohrožoval normální fungování člověka ve společnosti.

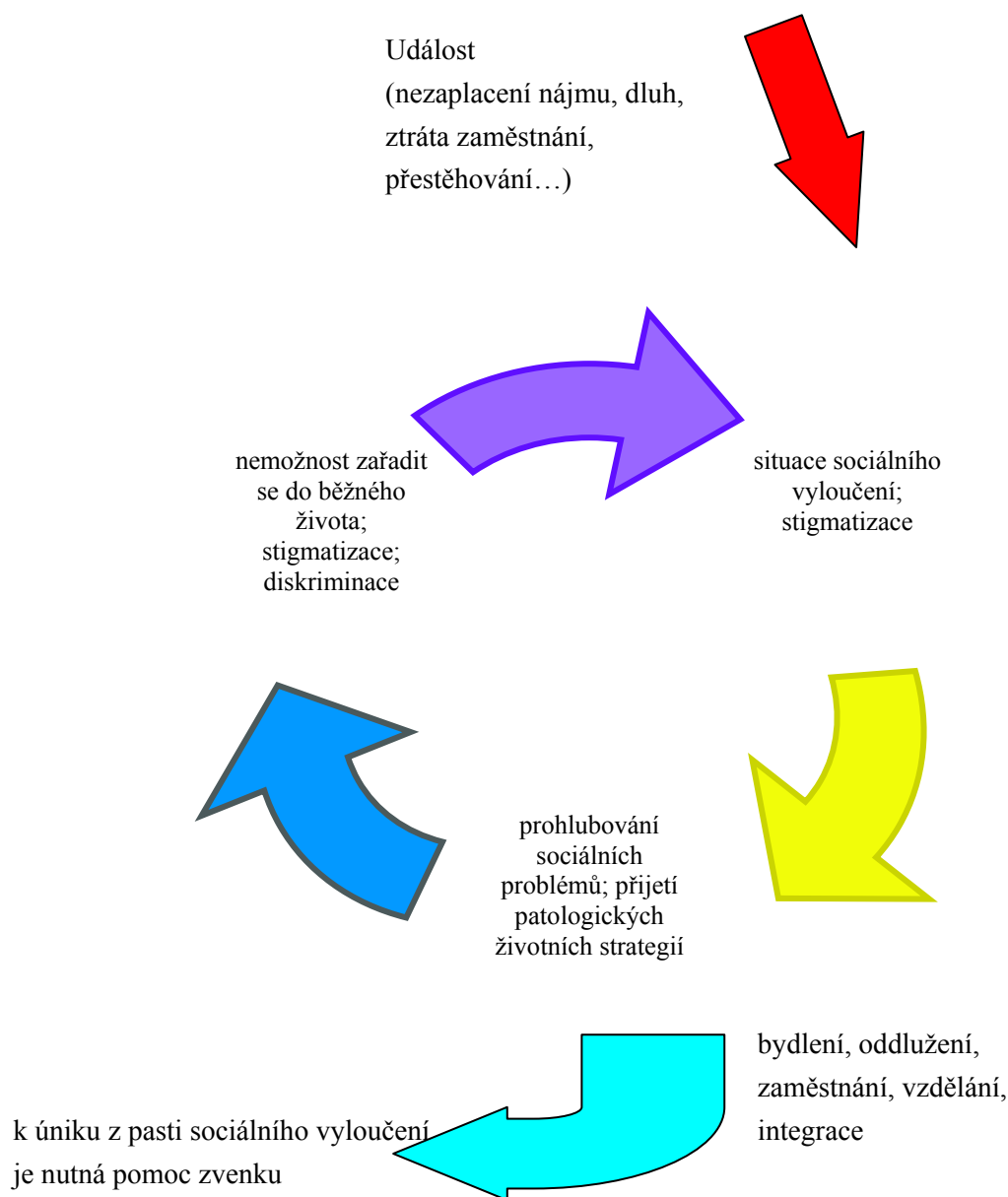
S postupným propadem na dno přestává být zřejmé, co je původním důvodem propadu a co jeho následkem.

Lidé žijící na okraji společnosti se přizpůsobují podmínkám sociálního vyloučení, a osvojují si specifické vzorce jednání, které jsou často v rozporu s hodnotami většinové společnosti. Proto bývá soužití problematické.

Návyky získané adaptací na život v sociálním vyloučení pak ale těmto lidem znemožňují být úspěšní ve většinové společnosti – být schopen pravidelně chodit do práce, splácet dluhy, dobře

hospodařit s penězi atd. – což je znovu a znovu uzavírá v pasti sociálního vyloučení. Z této pasti se lidé nedokáží dostat bez cizí pomoci.

Specifickou roli v sociálním vyloučení hraje etnicita, zejména etnicita přisouzená.

Podstatná část obyvatel Česka se mylně domnívá, že v případě sociálního vyloučení se jedná primárně o problém etnický, nikoliv sociální. Zjednodušeně řečeno, že důvodem chudoby a sociálního vyloučení části romské populace není její sociální situace, ale etnický původ. Přitom v současné době je již zřejmé, že ne všichni Romové v České republice žijí v prostředí sociálního vyloučení a ne každý, kdo se v podmínkách sociálního vyloučení nalézá, je Rom. Podle výzkumu MPSV z roku 2006 žije ve vyloučených lokalitách cca 80 tis. obyvatel, a z toho téměř ¼ nelze považovat za Romy. V ČR přitom podle odborných odhadů žije okolo 170 tis. Romů.

Na druhou stranu nelze opomíjet fakt, že sociální vyloučení je v České republice částečně etnizované. Etnická příslušnost (nejčastěji romská) je totiž obvyklou příčinou částečné diskriminace,

nejčastěji na trhu práce, ve vzdělávání a často i v bydlení. Romové jsou často stigmatizováni, tedy onálepkováni jako osoby nebo skupina osob tzv. „problémových“ nebo „nepřizpůsobivých“. Etnická, náboženská, národnostní kulturní či jiná výlučnost by proto měla být brána na zřetel pouze tehdy, je-li zdrojem diskriminace či stigmatizace, a pak by proti tomuto jejímu zneužití mělo být zakročeno.

3. Jak přistoupit k sociálnímu začleňování?

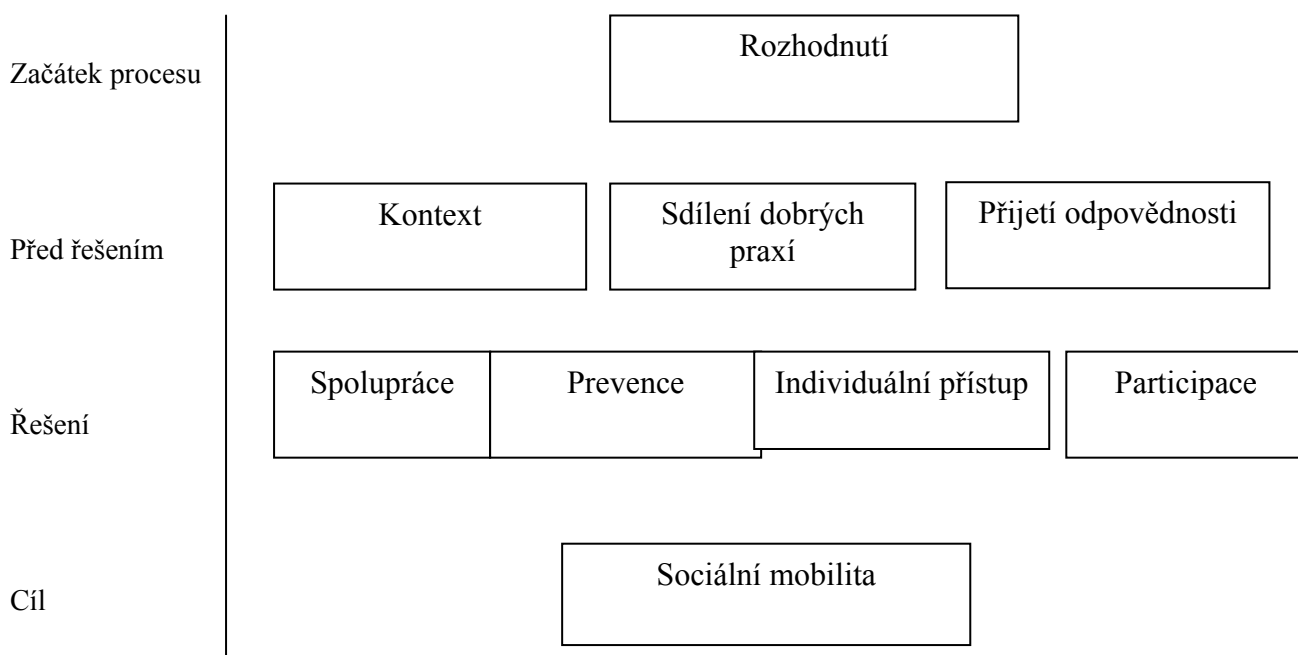
Na začátku procesu sociálního začleňování musí stát pevné rozhodnutí, že situaci v sociálně vyloučených lokalitách je obec a její politická reprezentace odhodlána řešit.

Jedná se o jeden z nejkomplicovanějších procesů, zatížený stovkami špatných praxí, nedostatečným uplatňováním státních a evropských integračních politik, malou popularitou mezi voliči, přezíravým až nenávislným postojem části české veřejnosti k Romům, a také – bohužel velmi masivně – zneužíváním tématu k lacinému populismu.

Na úrovni České republiky i v zemích Evropské unie není přitom pochyb o jediném přijatelném přístupu: podpoře sociálního začleňování sociálně znevýhodněných či marginalizovaných lidí. Také proto proudí do opatření na sociální začleňování nejen z evropských strukturálních fondů masivní finanční prostředky.

Přitom způsobů řešení je přesně tolik, kolik je sociálně vyloučených lokalit. Žádné z řešení není zcela univerzální.

Kromě jasného a pevného rozhodnutí a odhodlání k sociálnímu začleňování je pro úspěšnost jednotlivých opatření i jejich celku nezbytné naplňovat také následující principy, které jsou společné pro všechny situace.

PRINCIP KONTEXTU

Stejně jako problém vyloučených lokalit nevznikl izolovaně, není ani jeho řešení možné bez vazby na okolí. Prostředí vně vyloučené lokality je vždy rovněž negativně ovlivněno (např. pozastavením rozvoje infrastruktury v této části města/obce, zhoršenou kvalitou bydlení v okolí lokality). Všechna plánovaná řešení proto musí obsahovat opatření, která zohlední zájem všech obyvatel obce/města, podpoří rozvoj doposud vyloučené lokality v kontextu celého prostoru obce/města a umožní izolovanou zónu integrovat do celku města/obce. Na počátku přitom vždy stojí rozhodnutí, zda je investice do rozvoje vyloučené lokality výhodná (nejen pro její obyvatele, ale i okolí), či zda je vhodnější zdevastovanou či zcela segregovanou lokalitu zcela zrušit a rozvojová opatření mj. pro její bývalé obyvatele plánovat na jiných místech.

PRINCIP SDÍLENÍ DOBRÝCH PRAXÍ

Přestože každé řešení je nutné upravit podle místních poměrů, nejlepším rádcem je dobrá praxe realizovaná třeba v sousední obci. Naopak špatným rádcem může být přesvědčení, že všechna opatření lze zvládnout bez expertních znalostí.

PRINCIP SPOLUPRÁCE

Mezi nejčastější osoby, které sociálně vyloučený člověk kontaktuje, patří pracovníci a pracovníci sociálního odboru, dávkového odboru, úřadu práce, odboru bytové politiky, neziskové organizace, učitelky a učitelé ze škol atp. Ti tvoří základní institucionální síť, která rozhoduje o tom, jaké podněty bude sociálně vyloučený člověk přijímat a vedou jej k náležité reakci. Je-li tato síť připravená s fenoménem sociálního vyloučené pracovat, násobně vzrůstá šance, že proces integrace bude úspěšný.

Vzájemná koordinace a spolupráce aktérů této sítě je přitom nutnou podmínkou. Nejvhodnější se jeví, pokud se jednotliví aktéři institucionální sítě domlouvají a opatření společně plánují.

PRINCIP PARTICIPACE

Zásadní roli hraje porozumění mezi aktéry institucionální sítě a klienty – lidmi z vyloučené lokality. Obě strany musí dokonale znát cíl, který pro obě z nich musí být sdílený a srozumitelný. Globálním cílem je integrace, dílčími cíly činnosti, které k němu vedou – oddlužení, nalezení zaměstnání, zajištění bydlení, získání vzdělání, zlepšení zdravotního stavu, atd. Bez deklarace ochoty a motivace na straně klienta opatření nikdy nebudou účinná. Na formulaci svých zájmů a cílů se musí sociálně vyloučený člověk podílet, jinak proces integrace zkrachuje, nebo se stane sociálním inženýrstvím.

PRINCIP PŘIJETÍ ODPOVĚDNOSTI

Většina článků institucionální sítě podléhá (nebo je alespoň ovlivněna) vedení obce (starostovi nebo příslušným radním). Proto je klíčovým předpokladem k úspěšné integraci přijetí odpovědnosti ze strany samosprávy.

Je nezbytné udělat „audit“ místní sociální politiky a odhalit případné aktéry v systému, kteří záměrně integraci odporují, či dokonce situace v sociálně vyloučených lokalitách zneužívají ve svůj prospěch (často např. spekulanti s byty, apod.). Případná korupční jednání je nutné odstínit.

Následně je možné se ujmout koordinační role řízení nebo pozitivního ovlivňování všech systémů v institucionální síti, kteří proces integrace ovlivní.

PRINCIP INDIVIDUALITY

Nelze předpokládat, že skupina lidí, jež je letným pohledem označitelná jako sociálně vyloučená komunita se stejnými bariérami pro vstup na trh s byty, prací a vzděláním, respektive její jednotliví členové (rodiny), se budou chovat v reakci na podněty stejně. Nutným předpokladem k úspěšnému začleňování je proto zaměření na jedince, zvýšení jeho sociálních kompetencí, zapojení do společnosti.

PRINCIP PREVENCE

Sociální vylučování je proces mnohem snadnější a rychlejší, než opětovné začlenění. Sociálnímu vyloučení lze předejít uplatňováním obdobných přístupů a nástrojů, jako při procesu sociální integrace. Prevence je důležitým komponentem integračního přístupu a může ušetřit nemalé síly a prostředky v budoucnosti.

PRINCIP MOBILITY

Cílovým stavem procesu integrace je plné začlenění jednotlivce (rodiny) do společnosti ve všech oblastech. Každý jednatel by měl být svobodný přestěhovat se v rámci obce do kteréhokoliv místa, nebo vykonávat kterékoliv zaměstnání, limitující by přitom měly být pouze jeho individuální vlastnosti a schopnosti. Každý občan by tedy měl mít možnost mobility v čase i v prostoru.

Je třeba naplňovat představu, že ve všech kategoriích bytů, které se ve městě nachází, bydlí Romové, kteří předtím byli uzavřeni do prostoru vyloučené lokality, nebo že Romové vykonávají celé spektrum různých zaměstnání (obojí, mají-li k tomu individuální předpoklady); jinak nebude proces integrace nikdy zcela otevřený.

4. Agentura pro sociální začleňování¹

Agentura pro sociální začleňování je nástrojem Vlády ČR k zajištění podpory obcím v procesu sociální integrace. Jejím posláním je propojovat subjekty na místní úrovni tak, aby spolupracovaly při sociálním začleňování. Podporuje nadresortní přístup a propojování působení veřejné správy a neziskového sektoru.

Podpora probíhá především v následujících oblastech:

- v zajištění služeb na podporu vzdělání, podporu zaměstnanosti, sociálních služeb a sociálního bydlení a zajištění infrastruktury pro tyto služby,
- v čerpání prostředků z evropských strukturálních fondů, státního rozpočtu, krajských dotačních programů a dalších zdrojů;
- v komunikaci s ústředními orgány státní správy, zejména resorty, které mají sociální začleňování v gesci; z podnětů při práci v lokalitách Agentura formuluje návrhy v oblasti legislativy, dotačních titulů, sociálních politik, apod.

V současné době funguje ASZ ve své pilotní fázi. Do projektu je v roce 2009 zahrnuto 12 lokalit (měst i regionů), kde ASZ působí a postupně standardizuje svou činnost. V následujících letech dojde k zahrnutí dalších 20 měst.

V konkrétní rovině může v dané obci ASZ významně přispět nebo zajistit naplnění všech doporučení, která jsou uváděna v této příručce:

- Zajištění výzkumu nebo monitoringu situace
- Založení lokálního partnerství (koordinační platformy) a výkon funkce koordinátora
- Zajištění procesu strategického plánování
- Poradenství ve všech klíčových oblastech
- Poradenství ohledně strukturálních fondů a administrování projektů

Další informace o ASZ naleznete na stránkách www.socialni-zaclenovani.cz, kde jsou především uvedeny podrobnější informace, návody a dokumenty k doporučovaným opatřením.

Kapacity ASZ jsou v současné době limitovány, nicméně v rámci možností lze poskytnout konzultace a poradenství i městům a obcím, které nejsou zahrnuty mezi pilotní lokality ASZ.

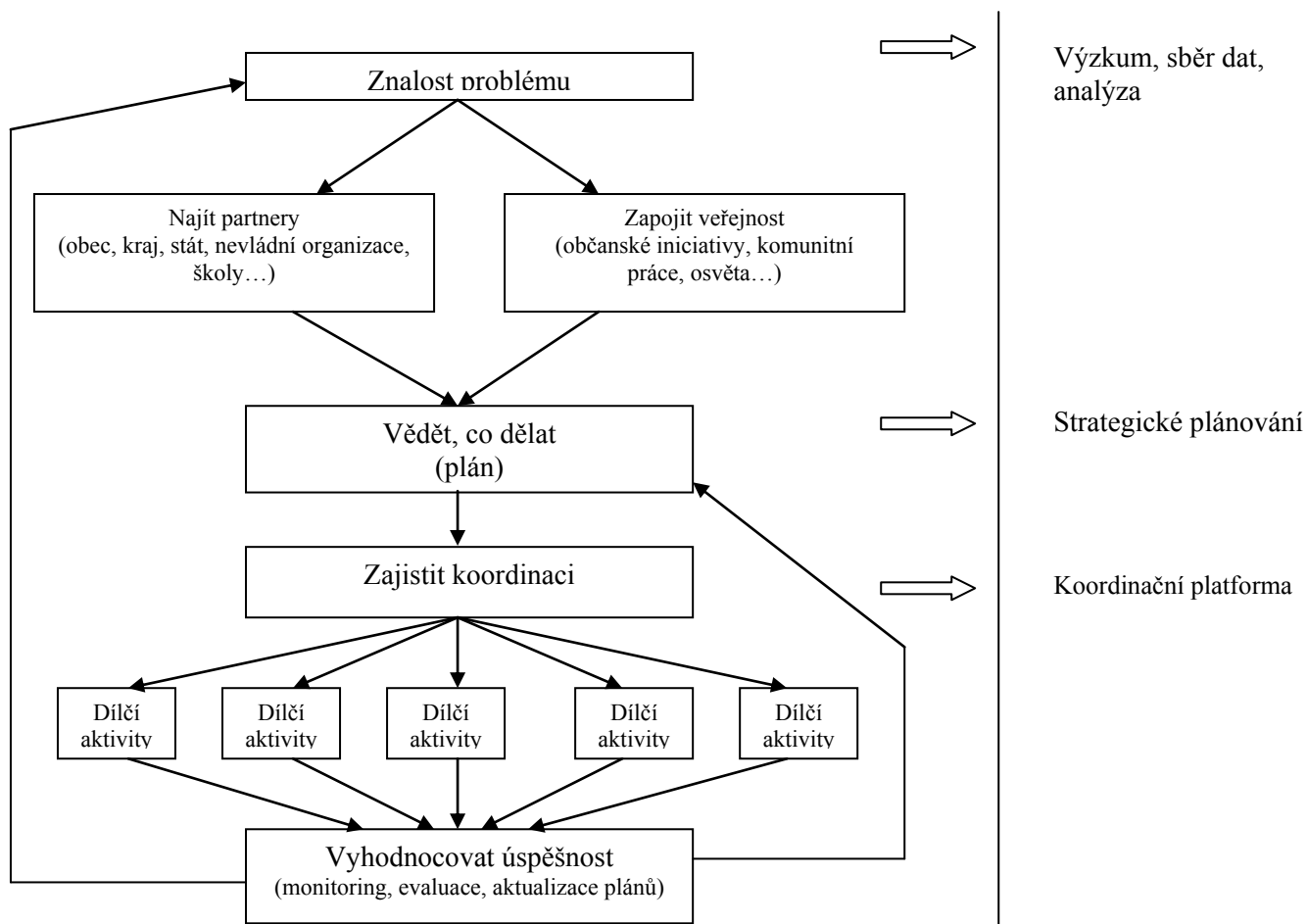
¹ Současné organizační zařazení a název je Odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách, Úřad vlády ČR.

5. Zásady pro úspěšný postup v sociálním začleňování

Pro efektivní politiku sociální integrace je nezbytné respektovat logickou souslednost a provázanost určitých kroků, které jsou předpokladem každé efektivní politiky.

Každý jistě uzná nesmyslnost řešení přijímaných bez důkladné znalosti problému, bez podpory důležitých aktérů, partnerského a konsensuálního přístupu, bez naplánování s jasným rozdělením odpovědnosti za stanovené úkoly atd.

V úspěšné politice sociálního začleňování se proto neosvědčí jiný než následující postup.

6. Výzkum a sběr dat

Standardizovaný sběr dat a jejich analýza jsou klíčem, který otevírá dveře k objektivnímu pohledu na sociálně vyloučenou lokalitu a její obyvatele.

Sociálně vyloučená lokalita často bývá složitý, uzavřený a neprůhledný propletenec vztahů a problémů, kterým není snadné při pohledu zvenčí porozumět. O takových lokalitách často koluje spousta nepravdivých a nepřesných informací, domněnek, subjektivních názorů a soudů nebo zastaralých údajů, které cestu k řešení problémů pouze komplikují.

Profesionálně provedený výzkum sociálně vyloučené lokality přinese nejenom přesná data o obyvatelích lokality, ale poskytne také hlubší porozumění dění v lokalitě a celkové situaci, pochopení příčin problémů a souvislostí, které jsou překážkou v jejich řešení. Takto zpracovaná analýza je nezbytným předpokladem pro kvalitní strategické plánování, a stanovení jednotlivých kroků proti sociálnímu vyloučení.

Při sběru dat můžete postupovat následovně:

- Shromáždit si veškeré údaje ze zpráv o šetřeních, výzkumech a z dalších relevantních materiálů, které se sociálně vyloučenými lokalitami ve vaší obci/měště zabývaly.
- Shromáždit informace v rámci úřadu samosprávy a od dalších spolupracujících subjektů. Řadou relevantních informací disponují jednotlivé odbory úřadu, Policie ČR, školy, nevládní organizace atd.
- Zadat výzkum externímu zpracovateli (výzkumné agentuře, akademickému pracovišti apod.)

Takto získaná data tvoří dobrý základ pro strategické plánování a další snahy o sociální začleňování ve vaší obci či městě.

Na stránkách www.socialni-zaclenovani.cz naleznete:

- seznam indikátorů, které lze shromažďovat
- metodologii sběru dat
- příklady výzkumných zpráv
- vzor pro zadání externímu zpracovateli

7. Strategické plánování

K efektivnímu postupu proti sociálnímu vyloučení je nezbytné zpracovat strategický plán. Ačkoliv obec disponuje řadou jiných materiálů, které se problému sociální exkluze nějakým způsobem dotýkají, strategický plán pro sociální začleňování by měl být komplexní v tom smyslu, že integruje jednotlivá dílčí témata, pro která se do nynějška plánovalo zvláště, navazuje na existující plány a koncepce a odráží provázanost všech oblastí intervence.

Takový dokument také přesně definuje úkoly všech subjektů zapojených do koordinační platformy, a deklaruje konsenzus a shodu o společných cílech.

Strategické plánování je standardizovaný proces, který má vždy 3 fáze:

1. Kde jsme? popis současného stavu
2. Kam se chceme dostat?.....formulace cílů, popis cílového stavu
3. Jak se tam dostaneme?.....naplánování postupů, které povedou k naplnění cílů

Tato základní kostra je většinou doplněna definováním rolí jednotlivých zúčastněných partnerů, vyhodnocením rizik pro realizaci jednotlivých kroků a analýzou zdrojů a rozpočtem.

Celý strategický plán má tedy obvykle následující strukturu:

1. Analýza současného stavu
2. Partneri plánování (rozdělení jejich kompetencí)
3. Vize
4. Priority
5. Dlouhodobé cíle
6. Krátkodobé cíle
7. Pracovní plán na první rok
8. Rizika (co může ohrozit splnění plánu)
9. Harmonogram
10. Rozpočet, včetně přiřazených přepokládaných zdrojů financování

Při výběru priorit a stanovování cílů je dobré nezahltit se množstvím úkolů. Lépe je vybrat si jich jen několik, které jsou v daném období reálně dosažitelné.

Stanovené cíle by měly splňovat tzv. kritéria SMART, tedy být specifické (konkrétní), měřitelné (poznáme, že úkol byl splněn), dosažitelné (přiměřené zdrojům), relevantní (týkají se podstatného tématu) a termínované.

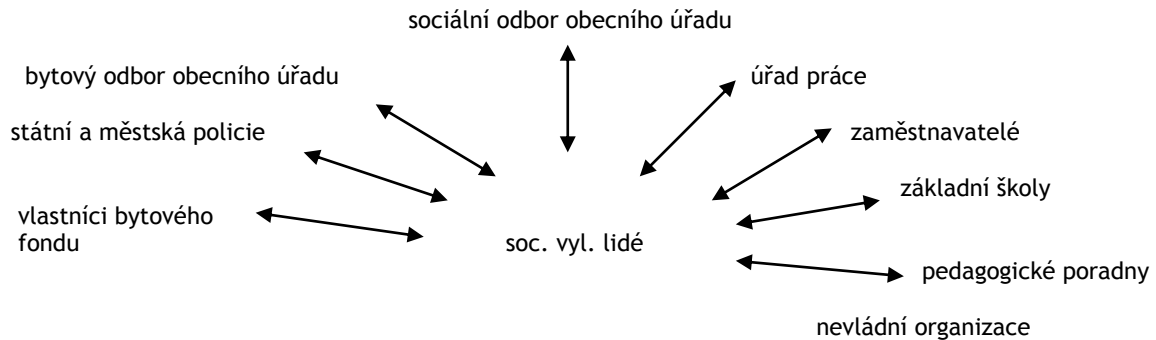
Na stránkách www.socialni-zaclenovani.cz naleznete:

- metodiku strategického plánování
- příklady strategických plánů

8. Koordinace

Proces sociální integrace musí probíhat zároveň v mnoha oblastech – bydlení, zaměstnávání, práce s dětmi a jejich vzdělávání a bezpečnosti. V každé oblasti je třeba přijmout řadu kroků na úrovni samospráv, škol, policie a dalších institucí, včetně nevládního sektoru.

Tato řešení je nutné vhodně kombinovat a koordinovat, a to zejména na místní úrovni obce či města. Bez propojení a návaznosti jednotlivých opatření není možné se dobrat odpovídajícího výsledku.

K tomu je nezbytné založit koordinační platformu (např. pracovní, multidisciplinární skupinu) a zároveň jmenovat koordinátora, jehož úlohou bude sjednocovat postup všech institucí a organizací při řešení problémů spojených se sociálním vyloučením.

Základními úkoly koordinátora je shromažďování aktuálních informací o situaci a problémech v sociálně vyloučených lokalitách, zajištění vzájemné informovanosti zapojených subjektů, vedení procesu strategického plánování a koordinace činností v lokalitách.

Koordinátor svolává a vede jednání koordinační platformy, a schází se i jednotlivě se zástupci institucí, konzultuje s nimi aktuální situaci a problémy k řešení. Identifikuje potřeby lokalit a iniciuje nutná opatření (např. pokud někde chybí sociální služba pro rodiny s dětmi, usiluje o její zavedení a zajištění jejího řádného fungování).

Podstatným prvkem fungování koordinátora také je, aby nebyl podřízený nikomu mimo strukturu své organizace a ani jemu by nebyl nikdo nijak podřízen a povinován. Jeho práce spočívá především ve vyjednávání a snaze o dosažení konsensu.

Obce pak mohou vytvářet podmínky pro pravidelné setkávání a společnou práci všech, kteří v lokalitách působí nebo mají vůči problémům, které se v lokalitách vyskytují, určité zákonné povinnosti – zástupci samosprávných úřadů, nevládních organizací, policie, úřadu práce atd.

Na stránkách www.socialni-zaclenovani.cz naleznete:

- příklady koordinačních dohod
- strukturu zapojených organizací a institucí
- zápisy z jednání

9. Terénní sociální práce

Terénní sociální práce (dále TSP), popřípadě její rozvinutý ekvivalent (například sociálně aktivizační služby), je základním nástrojem (lze říci podmínkou) k sociální integraci. Při řešení problémů spojených se sociálním vyloučením totiž TSP zajišťuje základní kontakt mezi sociálně vyloučeným občanem a institucemi, případně dalšími nabízenými službami. Takový kontakt by se často v praxi vůbec neuskutečnil. TSP přichází do prostředí klienta, poznává problémy v kontextu jeho prostředí a podmínek k životu, postupně zjišťuje souvislosti. Mezi pracovníkem a klientem se bude vztah důvěry a TSP může aktivně pracovat s motivací klienta, vést ho k rozhodnutím, která nejsou možná bez dlouhodobé znalosti.

TSP navíc neřeší pouze problémy ex-post, ale působí také preventivně – pomáhat předcházet dalším krizovým situacím v životě klienta.

Pokud se rozhodnete pro užití tohoto nástroje ve vaší obci/městě, máte v zásadě dvě možnosti:

1. Spolupracovat s již existujícími poskytovateli sociálních služeb (většinou jde o nevládní organizace, někdy TSP poskytují orgány sociálně právní ochrany dětí, zřídka školy)
2. Poskytovat sociální službu sami (obec si zaregistruje a provozuje vlastní TSP)

Výhodou TSP je její maximální dostupnost pro klienta, finanční nenáročnost (v porovnání s represivními nebo krajními opatřeními – výkon trestu, umístění dětí do dětských domovů apod.) a efektivita (sociálně vyloučení se s pomocí TSP mohou zlepšit své postavení spíše než při aplikaci represivních opatření).

Díky terénní sociální práci mohou lidé dosud žijící v prostředí sociálního vyloučení začít řešit svou bytovou situaci, nalézt východisko z pastí zadluženosti, hledat i úspěšně získat zaměstnání, ulehčit svým dětem cestu ke vzdělání, podpořit je v navázání standardních sociálních kontaktů např. s úřady a ve společnosti. To vše pak může významně přispět ke stabilizaci jejich sociální situace.

TSP ovšem není samospatitelná. Její využití je nutné naplánovat a důsledně zasadit do kontextu poskytovaných sociálních služeb a dalších opatření k sociální integraci.

Pro TSP je možné využít finanční prostředky ze státního rozpočtu (rozděluje je MPSV cestou krajských úřadů), z dotačních titulů některých krajů nebo ze strukturálních fondů EU (z Evropského sociálního fondu, operační program Lidské zdroje a zaměstnanost, prioritní osa 3 Sociální integrace a rovné příležitosti).

Účinná terénní sociální práce vyžaduje kvalitní a hlavně kvalifikované sociální pracovníky, resp. pracovníky v sociálních službách s praxí v práci v sociálně vyloučených lokalitách. Domněnka, že TSP mohou poskytovat nekvalifikovaní pracovníci, je mylná.

Na stránkách www.socialni-zaclenovani.cz naleznete:

- registr poskytovatelů sociálních služeb dle specializace a regionu
- informace k registraci sociální služby
- informace ke zpracování standardů kvality sociálních služeb
- informace o financování TSP

8. BYDLENÍ

Jak se to jeví

Bydlení je nejvíce viditelným znakem sociálního vyloučení. Sociálně vyloučené lokality jsou většinou charakterizovány prostorovou segregací, devastovanými domy a byty, nevyhovujícími hygienickými podmínkami, špatnou vybaveností... V takových lokalitách jsou soustředěni sociálně vyloučení lidé, a s nimi všechny další problémy: nezaměstnanost, kriminalita, zadlužení. Právě zadlužení nejvíce souvisí s takovým bydlením: obyvatelé často dluží za nájem a další služby. To bývá i obvyklý důvod „přistěhování“ do segregované lokality, a nájemní vztahy jsou nadále dlouhodobě nerespektovány a porušovány.

Co se skrývá pod povrchem?

- Jedním z nejvíce negativních projevů sociálního vyloučení je ztížený přístup ke kvalitnímu bydlení, a sestěhování sociálně vyloučených lidí do jedné ulice, domu nebo čtvrti.
- Při větší kumulaci nositelů sociálních handicapů na malém prostoru se rizikové chování stává normou. Jestliže šance na opuštění takové lokality je malá, ztrácejí tyto rodiny a jednotlivci perspektivu svého života a velmi často neadekvátně reagují. Jejich vztahy s okolím se zhoršují a jejich marginalizace spojená s chudobou často ústí v otevřenou sociální patologii.
- Bydlení může představovat pro rodiny i jednotlivce sociální problém, který mívá za následek nedodržování nájemních smluv – jedná se většinou o neplacení nájemného a úhrad za služby spojené s bydlením, o poškozování zařízení domu a bytu, o obtížné chování vůči okolí a sousedům apod.
- Základním problémem bývá neplacení nájemného a dalších poplatků. Důvodem je nejčastěji buď nedostatek finančních prostředků (nezaměstnanost a závislost na sociálních dávkách), nebo neschopnost plnit povinnosti spojené s užíváním bytu (rodina neumí s finančními prostředky zacházet a správně hospodařit).
- Neplacení nájmů a poplatků je také někdy způsobena nedůsledností poskytovatelů ubytování a služeb při včasné vymáhání dlužných částek. Taková nedůslednost, kdy např. rodina neplatí za bydlení a služby, a přesto jich využívá (stále „to“ svítí, topí, teče), vede ke zhoršování platební morálky, a k postupnému nahromadění dluhů.
- Kumulace dluhů je přitom proti zájmům obcí i poskytovatelů služeb, kteří chtějí dostat za své služby zaplacené. Čím větší dluhy totiž vzniknou, tím obtížněji jsou vymahatelné, protože dlužníci se ocitají v pasti dluhů a jejich schopnost a ochota splácet se postupně snižuje.
- Řešení problematiky bydlení a zadlužení je pro minimalizaci rizik vyplývajících ze sociálního vyloučení klíčové. Všechna ostatní opatření na tuto oblast navazují.

Otázky pro Vás

- Jsou ve Vaší obci sociálně vyloučení občané soustředěni v jedné čtvrti nebo ulici? Jde o obecní nebo soukromé byty?
- Jaké jsou ve Vaší obci hlavní příčiny zadluženosti?
- Dochází u dlužníků k nadměrné kumulaci dluhů?
- Jaké jsou možnosti pro zadlužené občany dostat se z dluhové pasti?
- Jaké jsou možnosti obyvatel sociálně vyloučené lokality odstěhovat se ze segregované čtvrti pryč?

Principy řešení

Prevence zadlužení

Je naprosto nezbytné, aby každý dluh byl řešen bez odkladu. Tak se zabrání jejich kumulaci a dlužník neupadne do dluhové pasti.

Podpora ekonomické gramotnosti a platební morálky

Řada rodin ze sociálně vyloučených lokalit nedokáže správně hospodařit s penězi – takový problém může vyřešit vhodná forma sociálního poradenství.

Koordinace jednotlivých intervencí

Vyřešení otázky bydlení je sice klíčové, ale samo o sobě nic nevyřeší. Navazovat musí dostatečná nabídka dalších sociálních služeb.

Prostupné bydlení

Kromě nájemních bytů by obec měla disponovat i sociálním bydlením. To je vhodné uspořádat do stupňovitého systému, který je oběma směry prostupný, aby sociálně vyloučené občany motivoval k vlastní odpovědnosti za svou situaci.

Participace občanů

Do řešení problémů se sociálně vyloučenou lokalitou je nutné v co největší míře zapojit občany, kteří se v rámci komunity mohou podílet na revitalizaci veřejného prostoru.

Aktéři

- Obec (sociální odbor, majetkový/bytový odbor)
- Soukromí vlastníci bytových fondů
- Dodavatelé služeb spojených s bydlením (voda, elektřina, plyn, apod.)
- Nevládní organizace (sociální práce, protidluhové poradenství)

Opatření

Koordinované a okamžité řešení dluhů

koordinace a vzájemná informovanost mezi obcemi poskytovateli služeb
plnění všech povinností spojených s užíváním bytu musí být vyžadováno ihned
komunikace s dlužníkem a zjistit důvod porušení povinností
informovat dlužníka o možných důsledcích nezaplacení dluhu
proaktivní přístup k řešení situace ve spolupráci s poskytovateli sociálních služeb
(sociálně aktivizační služby, splátkový kalendář)

Institut zvláštního příjemce

zajišťuje, aby dávky sociálního zabezpečení byly příjemcem využity ke svému účelu
obec musí zjistit, zda je někdo z dlužníků příjemcem takové dávky
obec iniciuje zabezpečení zvláštního příjemce sociálních dávek

Protidluhové poradenství

pomoc předluženým lidem a lidem v obtížné majetkové situaci
asistence v řešení problémů v mezích zákona
zvyšování ekonomické gramotnosti klientů
formou poradny i terénní sociální práce
obec může proškolit své zaměstnance v základech protidluhového poradenství

Sociální služby

řešení otázky bydlení je nutné doprovodit pomocí v dalších oblastech
hospodaření s rodinným rozpočtem, zaměstnání, výchova dětí atd.

Prostupné bydlení

systém bydlení odstupňovaný dle své kvality
prostupný oběma směry (přechod do horšího bydlení, možnost opětovného návratu)
šance pro lidi, kteří prokáží vlastní snahou schopnost bydlet jinde
obvykle tři základní stupně:
oddlužené bydlení (dohoda o splátkovém kalendáři, „amnestie“ z úhrady penále, řádná nájemní smlouva)
podporované bydlení (doprovázeno inkluzivním sociálním programem)
krizové bydlení (záchranný bod sociálního bydlení – pro přechodné období)

Komunitní práce

obyvatele je nutné přivést k většímu dílu odpovědnosti za svůj dům nebo ulici

organizace úklidových nebo stavebních prací občanů v jejich domě nebo lokalitě
obyvatelé tak mohou odpracovat část svého dluhu
tyto aktivity posílí sousedské vztahy a zlepší soužití

Na stránkách www.socialni-zaclenovani.cz naleznete:

- informace k protidluhovému poradenství
- metodiku aplikace institutu zvláštního příjemce
- podrobnější informace o systému prostupného bydlení
- dotační tituly k financování projektů podporovaného bydlení

9. ZAMĚSTNANOST

Situace / popis problému

V sociálně vyloučených lokalitách bývá velmi vysoká nezaměstnanost. Často dokonce dosahuje 90 – 100 %. Jedná se o nezaměstnanost dlouhodobou, kdy lidé postupně ztrácejí pracovní návyky, přestávají hledat zaměstnání a vytvářejí si jiné strategie, jak se uživit: závislost na sociálních dávkách, práce „na černo“, zadlužování, kriminální aktivity. Celek pak působí dojmem, že nemá smysl snažit se pomáhat těmto lidem v nalezení zaměstnání.

Co se skrývá pod povrchem?

- Sociálně vyloučení lidé mají naprosto marginální pozici na trhu práce. Pokud pracují, vykonávají především sezónní, příležitostné a málo kvalifikované práce.
- Mezi příčiny nezaměstnanosti patří nízké vzdělání, nedostatečné sociální kompetence, zadlužení rodin (o výdělek by je připravil exekutor) a mnohdy špatný zdravotní stav.
- Důležitými faktory nezaměstnanosti jsou také demotivující sociální systém, nepostihovaná práce „na černo“ i diskriminace ze strany zaměstnavatelů.
- Čím déle nezaměstnanost trvá, tím více se snižují šance na plnohodnotný opětovný návrat do zaměstnání.
- Důležitost regulérního zaměstnání a příjmu pro úspěšnou sociální integraci je přitom více než zřejmá.

Otázky pro Vás

- Jaká je úroveň nezaměstnanosti v sociálně vyloučené lokalitě ve Vaší obci? Jakou mají tito lidé pozici na trhu práce?
- Jak lze motivovat nezaměstnané k hledání zaměstnání?
- Jakým způsobem shánějí prostředky k obživě? Postihují úřady práce důsledně práci „na černo“?
- Disponuje Vaše obec projekty v rámci aktivní politiky zaměstnanosti?

Principy řešení

Zapojení obcí do aktivní politiky zaměstnanosti

Obce disponují řadou opatření, jak – nejčastěji ve spolupráci s úřady práce – mohou přispět k lepšímu zapojení sociálně vyloučených lidí do zaměstnání.

Zajištění rovných šancí na trhu práce

Pomocí vzdělávacích a podpůrných projektů lze přispět k tomu, aby sociálně vyloučení občané měli stejnou „startovací čaru“ při hledání zaměstnání, jako ostatní.

Motivace k hledání zaměstnání

Sociální politika umožňuje motivovat nezaměstnané k aktivnější snaze o nalezení zaměstnání, a zároveň nabízí instrumenty k zachování pracovních návyků u nezaměstnaných.

Spolupráce s nestátními subjekty

Podnikatelské subjekty i nevládní organizace mohou svými aktivitami pomoci dlouhodobě nezaměstnaným zařadit se znovu na trh práce.

Aktéři

- Obec
- Příspěvkové organizace obce
- Úřady práce
- Nevládní organizace
- Podnikatelské subjekty

Opatření

Vzdělávací projekty

obec může podpořit kurzy vzdělávání dospělých
kurzy jsou zaměřeny na zvyšování funkční gramotnosti (psaní CV, komunikační dovednosti, jednání se zaměstnavateli)
motivační programy (vyvedení z pasivity, zvýšení sebevědomí)
zvyšování kvalifikace

Podporované zaměstnání

pomáhá sociálně znevýhodněným lidem zařadit se do zaměstnání
poradenství i asistence před i po přijetí do zaměstnání
cílem je dlouhodobá stabilizace pracovního místa

Pracovně právní poradenství

zaměřeno na lidi, kteří mají zhoršené postavení na trhu práce
pomoc s nalezením vhodného zaměstnání
poradenství s pracovně právními otázkami, s vyplněním formulářů, tvorbou CV apod.
vhodné kombinovat s terénní sociální prací

Sociální podnikání

tržně orientovaný podnik, který vytváří pracovní místa pro sociálně znevýhodněné
konkurenceschopné běžným firmám
vytváření integračního pracovního prostředí
posilování komunity

Veřejně prospěšné práce

zachování pracovních návyků a dovedností u nezaměstnaných
zvyšuje motivaci nezaměstnaných k hledání stabilního zaměstnání
pracovní místa pro dlouhodobě nezaměstnané
vytváří je obec na základě dohody s úřadem práce
úřad práce poskytuje dotaci (mzdové náklady včetně pojistného)
např. úklid veřejných prostranství, údržba zeleně a komunikací

Veřejná služba, dobrovolnická služba

podobné funkce jako veřejně prospěšné práce
pro občany setrvávající dlouhodobě ve stavu hmotné nouze
obec může výkonem pověřit svou příspěvkovou organizaci, podnikatelský subjekt nebo
nevládní organizaci
nezaměstnaným umožňuje zachovat si dávky životního minima

Na stránkách www.socialni-zaclenovani.cz naleznete:

- metodiku aplikace veřejné služby
- informace k vzdělávacím projektům, projektům podporovaného zaměstnávání, pracovně-právního poradenství, sociálního podnikání

10. POVINNÁ ŠKOLNÍ DOCHÁZKA A OCHRANA DĚTÍ

Jak se to jeví

Sociální vyloučení znamená obvykle značný handicap ve vzdělávání. Většina takových lidí má vzdělání pouze základní, často nedokončené. Také děti, které ze sociálně vyloučených lokalit pocházejí, mívají už od začátku značné problémy: časté absence, mnohdy neomluvené, nestačí tempu ve škole, zaostávají a zdržují ostatní děti, neučí se a nemají žádnou domácí přípravu... Jejich rodiče se o vzdělání svých dětí příliš nezajímají. Děti jsou pak často přeřazeny do speciálních škol, a stejně jako jejich rodiče nedosáhnou vyššího nežli základního vzdělání. Jejich budoucností je tedy opět obtížná uplatnitelnost na trhu práce, a bohužel nejspíše také problémy spojené se sociálním vyloučením.

Co se skrývá pod povrchem?

- Děti ze sociálně vyloučeného prostředí jsou oproti jiným dětem značně znevýhodněné. Ve svém životě totiž doposud toto prostředí pravděpodobně nikdy neopustily, a tak neznají žádné jiné způsoby chování, jednání nebo řešení konfliktů, než ty ze sociálně vyloučené lokality.
- Tyto děti nejsou na školní docházku nijak připravené – nedocházely do mateřské školy, neprobíhala žádná cílená předškolní příprava, neměly podmínky pro přirozený rozvoj prostorové a časové orientace, sociálních dovedností a komunikačních schopností.
- Takto znevýhodněné děti hned v prvních ročnících základní školy selhávají, jsou neúspěšné a vytvářejí si ke škole negativní vztah.
- Děti ze sociálně vyloučených lokalit bývají ve školách stigmatizovány, a jejich sociální handicap je vnímán jako intelektová nedostatečnost. Často jsou přeřazovány na „zvláštní“ školy.
- Absence dětí neznamenají vždy schválnost nebo neochotu. Děti do školy nechodí např. proto, že se tam chodit bojí, necítí se ve škole dobře a bezpečně, rodiče je tam neposílají, nemají se tam jak dopravit, nemají se školou spojené žádné pozitivní zkušenosti.
- Tyto důvody se často řetězí a narůstají.

Otázky pro Vás

- Jsou děti ze sociálně vyloučené lokality ve Vaší obci soustředěny do jedné školy, nebo rovnoměrně navštěvují více škol?
- Navštěvují děti ze sociálně vyloučené lokality ve Vaší obci mateřské školky, nebo mají jiné možnosti předškolní přípravy?
- Navštěvují děti ze sociálně vyloučené lokality ve Vaší obci základní školy, nebo jsou ve větší míře zařazovány do „zvláštních“ škol?

Principy řešení

Multidisciplinární přístup

Do řešení problematiky vzdělávání je třeba zapojit všechny, kteří mohou přispět k vytvoření pozitivního prostředí pro děti ve škole i mimo školu.

Náprava handicapů

Pomocí vhodných sociálních služeb je třeba napravit handicap dětí, který spočívá v chybějícím zázemí, které je ke kvalitnímu vzdělání potřeba. Jde o investici do budoucnosti těchto dětí.

Individuální a nediskriminující přístup

Případy výchovných a vzdělávacích problémů dětí ze sociálně vyloučeného prostředí je třeba řešit vždy individuálně.

Škola, kam se děti těší

Školní docházku, kterou řada lidí ze sociálně vyloučených lokalit může považovat za nepříjemnou povinnost, je dobré vhodnými prostředky zatraktivnit pro děti i jejich rodiče.

Prevence výchovných problémů

Řadě výchovných problémů sociálně znevýhodněných dětí lze předejít včasnou detekcí a preventivními nástroji.

Aktéři

- Školy
- Obec (odbor školství, sociální odbor, přestupková komise)
- Mateřské školy
- Nevládní organizace
- Policie ČR

Opatření

Předškolní vzdělávání

přípravné třídy základních škol pomohou dětem překonat jejich sociální handicap
v některých případech je vhodné odložení povinné školní docházky
předškolní přípravu dítěte je možné provádět také v jeho rodinném prostředí – za využití sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi (zvláštní druh TSP)
vhodná je také podpora docházky v posledních ročnících mateřských škol
nabídnout rodinám výhody, např. bezplatné stravování, společná doprava, zájmové a sportovní kroužky

Multidisciplinární skupina

pro efektivní řešení výchovných a vzdělávacích problémů může obec vytvořit tým, který se bude zabývat konkrétními příklady
důležitá je včasná detekce problémů a vzájemná informovanost
různé instituce mohou přispět různými opatřeními pro prevenci i nápravu problémů

Záškoláctví

škola ve školním řádu jasně vymezí pravidla omlouvání absencí žáků
důležité je rozkrýt skutečné příčiny záškoláctví (problémy s dopravou, strach ze školy, rodinné problémy), a na nich založit možné řešení
případné sankce koordinovat v rámci multidisciplinární skupiny

Inklusivní vzdělávání

aktivní pomoc dětem ze sociálně znevýhodněného prostředí
asistent pedagoga pro žáky sociálně znevýhodněné
pomáhá dětem zvládat školní povinnosti a učení
financují krajské úřady a MŠMT

Zapojení nevládních organizací

volnočasové aktivity pro děti ze sociálně vyloučeného prostředí
zaměřené na doučování, školní kluby, zájmové kroužky ve škole,...
sociálně aktivizační služby

Na stránkách www.socialni-zaclenovani.cz naleznete:

- informace k projektům předškolního vzdělávání
- informace k sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi
- příklady multidisciplinárního řešení problematiky záškoláctví
- informace k projektům inklusivního vzdělávání

11. BEZPEČNOST A PREVENCE KRIMINALITY

Jak se to jeví

Sociálně vyloučená lokalita je spojená s vyšší mírou zločinnosti, a její obyvatelé jsou považováni za hlavní zdroj kriminality pro své okolí i pro celou obec. Ostatní občané se takovému místu raději vyhýbají, nechodí tam ani policisté, pokud přímo nemusí. S takovou lokalitou je kromě zločinů, jako jsou krádeže, podvody, lichva atd., spojována i řada dalších sociálně patologických jevů, především závislosti na drogách, alkoholu, gambling, vandalismus, prostituce... Sociálně vyloučená lokalita jako by byla prostorem, kde neplatí právo, a nikdo, ani policie neví, co s tím.

Co se skrývá pod povrchem?

- Vyšší výskyt kriminality v sociálně vyloučených lokalitách je důsledek pokřivené situace a vztahů v ní.
- Policie ani nikdo další nemá většinou jasnou představu, co se uvnitř lokality děje, a jaká je skutečná struktura a úroveň kriminality.
- Hlavním zdrojem kriminality jsou především různé závislosti (gambling, alkohol, drogy), a dále zadlužení a chudoba.
- Kriminalitu v sociálně vyloučené lokalitě si lze představit jako pyramidu. Na jejím vrcholu stojí lidé, kteří zneužívají špatné sociální situace ostatních: jsou to lichváři, drogoví dealeri, podvodníci, kuplíři, překupníci, vyděrači.
- Většina obyvatel lokality je vlastně obětí zločinů uvedené skupiny osob. Tyto zločiny jsou latentní, to znamená, že policie se o nich často vůbec nedozví.
- Velká část zločinů (především krádeže) je proto pouze důsledkem zločinů předchozích: lidé shánějí peníze na zaplacení lichvářských úroků, na drogy, na hrací automaty. Těmto zločinům je možné předejít odstraněním jejich příčiny uvnitř lokality.
- Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit jsou zvyklí na to, že se o jejich situaci instituce příliš nezajímají, a že kriminalita, která se jich dotýká (jako obětí, i jako pachatelů), je téměř nepostizitelná. Mají nízké právní vědomí.
- Oběti trestné činnosti se málokdy domůžou pomoci od policie nebo od dalších institucí. Tím klesá jejich důvěra a respekt k zákonům a institucím.
- V sociálně vyloučených lokalitách se také vyskytuje celá škála sociálně patologických jevů přímo v rodinách – alkoholismus, týrání žen a dětí. Jejich výskyt je zapříčiněn velmi nízkou vnitřní sociální kontrolou v těchto lokalitách a jejich vnější izolací.
- Nízká míra sociální kontroly má devastující vliv především na děti a mládež. Jim se nedostává potřebné sociální infrastruktury včetně míst pro pozitivní trávení volného času.

Otázky pro Vás

- Máte Vy nebo policie ve Vaší obci dostatečné informace o kriminalitě v sociálně vyloučené lokalitě? O její úrovni a struktuře?
- Je ve Vaší obci rozlišitelná pyramidální struktura této kriminality? Tedy primární závažnější zločiny, a sekundární kriminalita?

Principy řešení

Spolupráce

Bezpečnost v obci není jen záležitostí Policie ČR, také obec nebo nevládní organizace mají řadu využitelných pravomocí nebo dovedností – je třeba zapojit všechny, včetně veřejnosti a zástupců sociálně vyloučené lokality.

Plánování

Při nastavení priorit v bezpečnostních otázkách je nutné zachytit nejprve původce kriminality (např. drogové dealery, lichváře, překupníky).

Profesionální a korektní přístup ke všem

Policisté i úředníci tak zvýší důvěru sociálně vyloučených v zákonnost a instituce ve Vaší obci.

Respektovat specifika sociálního vyloučení

Prostředí sociálně vyloučených lokalit vyžaduje specifické dovednosti policistů, strážníků i úředníků – např. zvládnání konfliktů, respektování jinakosti, zvládnání vlastní frustrace.

Předcházení patologickému jednání

Eliminace příčin kriminality může značně snížit její úroveň. Vhodné volnočasové aktivity vytvoří alternativní možnosti trávení času pro děti i dospělé.

Aktéři

- Policie ČR
- Obec (bezpečnostní komise, koordinátor prevence, komunitní plánování...)
- Městská nebo obecní policie
- Nevládní organizace
- Školy

Opatření

Koordinační dohody

uzavírají se mezi obcí a Policií ČR
upraví spolupráci a priority v oblasti bezpečnosti
stanoví závazky zúčastněných stran

Community policing

lokalitu má na starosti stálá skupina policistů
pomáhá policii získat důvěru veřejnosti
pravidelné pochůzky mají značný preventivní dopad
jde o opatření Policie ČR, do kterého se obec může zapojit a podpořit jej

Vzdělávání a trénink policistů

supervize, komunikační tréninky a tematické vzdělávání
pomohou policistům a strážníkům dobře zvládnout práci v sociálně vyloučené lokalitě

Prevence kriminality

prevence omezí příležitosti i zisky z páchání zločinu
na základě zpracované koncepce prevence kriminality se do ní může zapojit i veřejnost

Sociální práce

zřízení institutu sociálního asistenta pro trestní řízení
specifický druh TSP
pomáhá sociálně vyloučeným lidem, kteří se stali obětí zločinu
asistence při jednání s policií a dalšími úřady

Regulace výherních automatů

obec může vyhláškou omezit provoz hracích automatů
ve spolupráci s MF lze takto omezit i provoz videoloterních terminálů

Volnočasové aktivity

smysluplné využití času vytváří alternativu pro děti a mládež
snížení rizika patologického jednání
inkluze do společnosti
komunitní a nízkoprahová centra, sport, zájmy a vzdělávání
jsou vhodné i pro dospělé (sport, kultura, tvůrčí dílny)

Prevence na školách

včasná detekce patologických jevů (šikana, drogy, alkohol, sexuální zneužívání apod.)
schránky důvěry a spolupráce především se sociálními odbory nebo policií
preventivní přednášky pro děti

Na stránkách www.socialni-zaclenovani.cz naleznete:

- příklady koordinačních dohod mezi obcemi a Policií ČR
- informace k projektům community policing
- informace o možném vzdělávání a tréninku pro policisty
- metodiku pro práci sociálního asistenta pro trestní řízení
- informaci k prevenci kriminality, volnočasovým aktivitám a prevenci na školách
- informace k možné regulaci výherních automatů